

JRG. 8 NR. 3
1985

„Kroniĳck” 8/3

Oudheidkundige kring Voorst

8e jaargang nr.3.

Bestuur:

Voorzitter: R.Kloosterboer, Rijksstraatweg 5, Wilp.
Penningmeester: A.J.Bessels, Enkweg 9a, Posterenk.
Secretaris: A.J.Fransen, Socratesstr.18 7323 P.E. Apeldoorn.
Archivaris: H.J.ten Hove, Tuinstr.24 Voorst.
Leden: C.Bieze-v, Eek, Omloop 47, Twello.
A.H.Rengersen, Zeedijk 33, Nijbroek.
J.Lubberts, Kon. Wtilhelminastr. 10, Terwolde.

Redactieadres: J.Lubberts, Kon.Wilhelminastraat 10, Terwolde,
Tel. 05717-1760.

Inhoud.

Blz.

2.	Oproep aan de leden.	J.Lubberts.
2.	Verslag bezoek Hattem.	A.J.Fransen.
4.	De Haverkamp.	W.L.Aartsen.
5.	Oude wegen in de gemeente Voorst.	J.Lubberts.
7.	Molen de Ooievaar, Terwalde.	L.van Beek.
9.	Gehoord en verder verteld.	J.Lubberts.
11.	Zo maar wat gedachten over namen dl 4.	A.J.de Weerd.

Niets uit deze uitgave mag worden overgenomen zonder toestemming van de redactiecommissie.

GEACHTE LEDEN.

In de maand maart 1986 is de jaarvergadering van de Oudheidkundige Kring gepland. Normaliter wordt er voor die avond een spreker uitgenodigd, of er wordt een dialezing verzorgd. Nu wil het bestuur gaarne dat dit na het officiële gedeelte, door de eigen leden verzorgd wordt. Dit zal zeer zeker moeilijk zijn.

De heer Piepenbroek heeft al eens een avond verzorgd, de heer Huisman heeft een avond voor zijn rekening genomen in de Twee Schimmels, eigen leden het moet mogelijk zijn om dit gedeelte van de avond zelf te vullen. U hoeft niet in uw eentje deze hele avond te verzorgen, het mogen gerust meerdere leden zijn, die elk een voordracht houden, al of niet met dia's toegelicht. Wanneer u er voor voelt om een kortere of langere voordracht te houden over een geschiedkundig onderwerp, hetzij betreffende de gemeente Voorst, hetzij een algemeen of landelijk geschiedkundig onderwerp, geeft u zich dan op. U kunt dit doen bij onze voorzitter de heer Kloosterboer of bij ondergetekende. Laat u niet weerhouden door valse schaamte, maar doe mee. Er is genoeg kennis aanwezig om een avond te vullen, laat uw medeleden ook profiteren van uw kennis.

J. Lubberts

OUDHEIDKUNDIGE KRING BEZOCHT STADSKERN HATTEM.

Op zaterdagmiddag 28 september j.l. maakten leden van onze Oudheidkundige Kring een excursie naar Hattem, waarbij met name de historische trekpleisters in de binnenstad van Hattem het reisdoel vormden.

Nadat men was aangekomen bij het restaurant "Opoe's gelagkamer" werd men welkom geheten door enkele bestuursleden van de vereniging Heemkunde Hattem.

BAKKERIJMUSEUM.

Vervolgens werden de excursiedeelnemers in het historisch restaurantje toegesproken door de heer Willem Barendsen, die als initiatiefnemer tot de stichting van het Bakkerijmuseum het een en ander vertelde over de achtergronden hoe men tot de stichting van dit museum was gekomen. Nadat de aanwezigen een kop koffie met een supergrote krakeling van het Bakkerijmuseum hadden geconsumeerd, volgde bezichtiging van dit nabij genoemd restaurant gelegen museum. "Het pand van het Warme Land", zoals het Bakkerijmuseum zichzelf noemt, is in feite een creatief centrum voor het bakkerijwezen.

Het museum toont een historische inrichting van een bakkerij, maar geeft ook voorlichting en tentoonstellingen. In het seizoen is er bovendien op elke zaterdagmorgen een bakdemonstratie met een originele oude houtoven. Het museum (Ridderstraat 50, Hattem, tel. 05206 - 41715) maakte op de excursiedeelnemers een goede indruk.

STREEKMUSEUM / ANTON PECKMUSEUM.

Vervolgens begaven de excursiedeelnemers na een korte pauze zich te voet naar het een straat verder gelegen gebouwencomplex, waarin zich het streekmuseum voor de noordelijke Veluwe en het inmiddels landelijk bekende Anton Pieckmuseum bevinden.

Hier vindt men een goede oriëntatie op het gebied van Veluwse streekhistorie. Be geheel eigen stijl van Anton Pieck zoals die terug te vinden is in zijn kunstzinnig werk, past hier goed bij, zij het dat de werken van Pieck in een aparte vleugel van het gebouw zijn ondergebracht, gescheiden door een sfeervol binnenpleintje van de rest van het gebouw.

ARCHEOLOGISCHE OPGRAVINGEN.

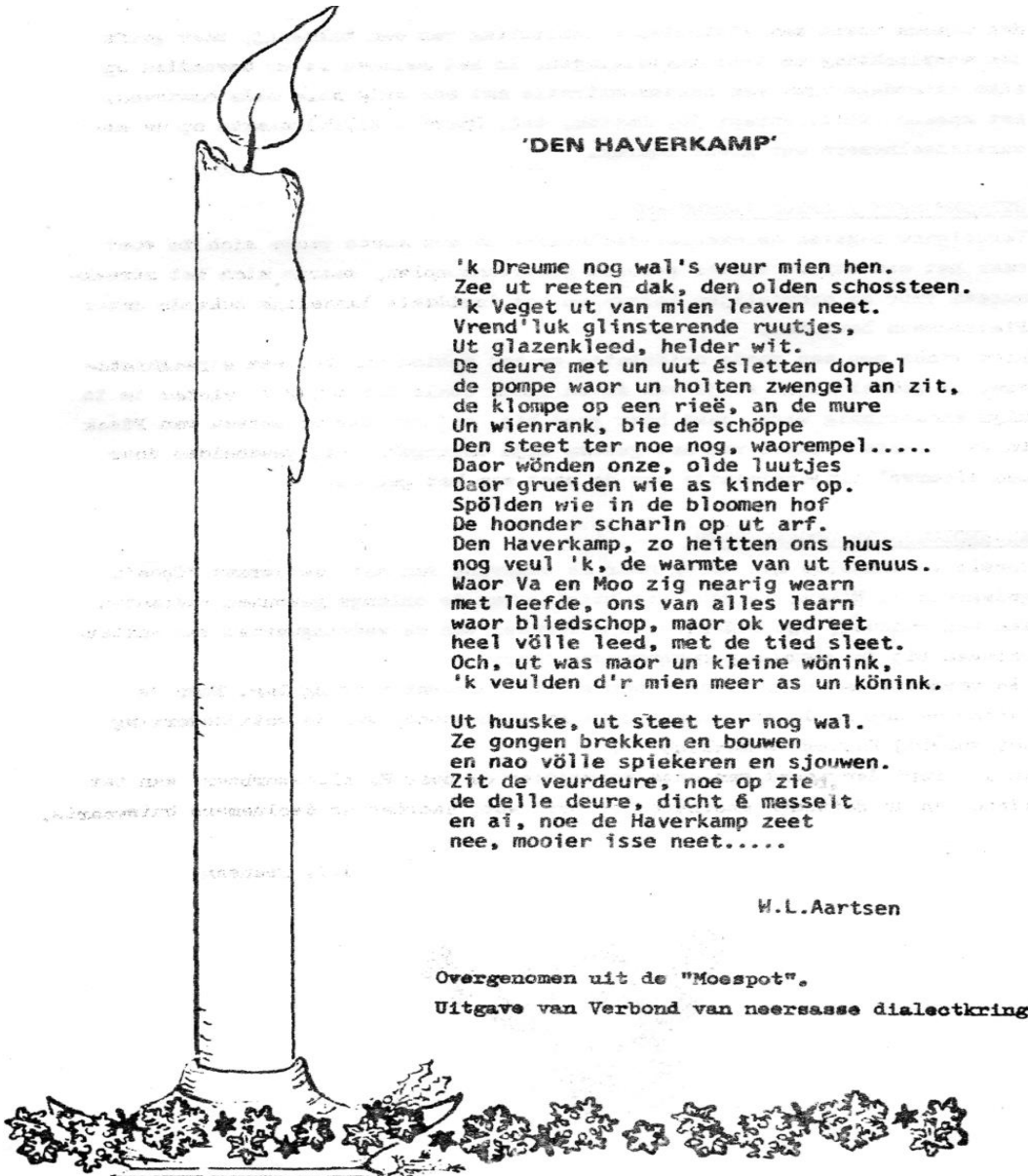
Tenslotte wandelde men terug naar de omgeving van het restaurant "Opoe's gelagkamer". Hierna volgde bezichtiging van de onlangs gevonden restanten van een rondeel, een middeleeuws onderdeel van de vestingwerken van Hattem, gelegen bij de verdwenen Hezenberger Poort.

Men vermoedt dat hier vroeger een eb eb vloed-waterkering lag. Toen de Zuiderzee nog in de oorspronkelijke staat bestond, was de getijdewerking tot voorbij Hattem te werken.

Na een kort dankwoord van onze voorzitter de heer H. Kloosterboer, aan het adres van de Hattemse gastheren en -vrouwen, keerden de deelnemers huiswaarts.

A.J. Fransen

'DEN HAVERKAMP'

'k Dreume nog wal's veur mien hen.
Zee ut reeten dak, den ouden schossteen.
'k Veget ut van mien leaven neet.
Vrend'luk glinsterende ruutjes,
Ut glazenkleed, helder wit.
De deure met un uut esletten dorpel
de pompe waor un holten zwengel an zit,
de klompe op een rieë, an de mure
Un wienrank, bie de schöppe
Den steet ter noe nog, waorempel.....
Daor wönden onze, olde luutjes
Daor grueiden wie as kinder op.
Spölden wie in de bloomen hof
De hoonder scharln op ut arf.
Den Haverkamp, zo heitten ons huus
nog veul 'k, de warmte van ut fenuus.
Waar Va en Moo zig nearig wearn
met leefde, ons van alles learn
waar bliedschop, maor ok vedreet
heel völle leed, met de tied sleet.
Och, ut was maor un kleine wönink,
'k veulden d'r mien meer as un könink.

Ut huuske, ut steet ter nog wal.
Ze gongen brekken en bouwen
en nao völle spiekeren en sjouwen.
Zit de veurdeure, noe op zie
de delle deure, dicht é messeit
en ai, noe de Haverkamp zeet
nee, mooier isse neet.....

W.L.Aartsen

Overgenomen uit de "Moespot".

Uitgave van Verbond van neersasse dialectkringen.

OUDE WEGEN IN DE GEMEENTE VOORST.

Aanleiding om even stil te staan bij oude wegen in de gemeente Voorst is het al of niet voortbestaan van de Bolkhorstweg op "de Teuge". Door sommige inwoners werd deze weg zelfs een Hessenweg genoemd. Volgens Larousse is een Hessenwen een weg waarlangs de Hessische kooplieden tot ver in de 19e eeuw naar Nederland kwamen. Dit is natuurlijk zeer ruim genomen. De echte Hessenwegen, zoals bedoeld in de geschiedenis, zijn de oudste handelswegen tussen Hessen en Nederland. In de periode dat Utrecht nog een belangrijke handelsstad was en als eindpunt van deze wegen gold.

In het algemeen is ar weinig bekend over Hessenwegen. Om een weg aan te leggen, of een verbinding te onderhouden via een route, die men misschien geen weg mag noemen, zullen een of meerdere redenen aanwezig moeten zijn.

Om er enkele te noemen: Verbinding tussen dicht bevolkte gebieden (steden), wegen aangelegd voor het leger. Denk naar aan de Romeinse heerwegen, waarover de legioenen zich snel konden verplaatsen. Het heeft tot de 19e eeuw geduurd, voordat weer zulke monumentale wegen werden aangelegd.

Verder kan men nog noemen de zuivere handelswegen, zoals Hessen- en Hanzewegen. Men zal niet van wegen gesproken hebben, zolang de handelsman met zijn koopwaar op de rug het land doorkruiste. Doch zodra een grotere handelsstroom op gang komt langs een vaste route, met behulp van transportmiddelen, zoals paard en wagen, kan man spreken van een weg. Hierbij moet men niet denken aan een verharde weg of iets wat daar op lijkt. De vooroorlogse bazaltwegen waren heilig vergeleken met de oude handelsroutes.

In het vooroorlogse Nijbroek was de Bekendijk in de winter nog vaak onbegaanbaar en kon men zich alleen te voet verplaatsen. Wanneer we aan belangrijke oude wegen in de gemeente Voorst denken, dan moeten dat doorgaande wegen geweest zijn. Voor het jaar 1200 was de bevolking in de gemeente Voorst zeer gering. Weinig of geen industrie en voor zover die er wel was, voorzag deze in de eigen behoefte. Het was een hoofdzakelijk landbouwende bevolking, die hier woonde en die haar overvloedige produkten afgezet zal hebben op markten in de omgeving, Deventer en Zutphen,

De pacht was in natura, hoofdzakelijk granen en peulvruchten. Voor de pachter zal er niet veel overgebleven zijn voor de handel, gezien de lage opbrengst en de naar verhouding grote hoeveelheid zaaigoed, die nodig was.

Da belangrijkste vervoerswegen waren toendertijd de waterwegen en gezien de gemeente Voorst aan de IJssel gelegen is, zal deze rivier zeer zeker als

transportweg gegolden hebben, voor transport van pacht- en handelsgewassen. Als belangrijkste, wat wegen betreft in de gemeente Voorst, blijft dan nog over de doorgaande wegen of handelsverbindingen over grote afstanden, die dit gebied doorkruisten.

Grote belangrijke verbindingen Noord-Zuid over land kunnen er niet geweest zijn en voor zover er wel een belangrijke transportroute Noord-Zuid of omgekeerd liep, zal hiervoor de IJssel als transportroute gegolden hebben. Ondoordringbare moerasgebieden sloten de Noord-Zuid verbinding over land af. De enige mogelijkheid die er voor dit gebied overblijft zijn doorgaande routes Oost-West of omgekeerd. Zo'n verbinding via het grondgebied van de gemeente Voorst is er geweest en wel tussen de huidige duitse deelstaat Hessen en de stad Utrecht, toen een krachtig handelscentrum. Tevens was deze verbinding een schakel tussen het oversticht en nedersticht (Overijssel en Utrecht).

Er waren twee verbinfingen van het Oosten naar het Westen, waarvan de ene ten noorden en de andere ten zuiden van Deventer richting Teuge liep. Deze twee verbinfingen mag men redelijker wijs Hessenwegen noemen, daar zij aan twee opmerkelijke kenmerken voldoen, die voor Hessenwegen gelden.

1. Hessenwegen lopen altijd van Oowt naar West en 2. gaan ze buiten de steden om. Bij Deventer waren twee overgangen over de IJssel. Een ten noorden bij Terwolde en een bij Wilp ten zuiden van Deventer.

De vraag waarom deze wegen over Teuge liepen is eenvoudig te beantwoorden, er was geen andere mogelijkheid. Of men in dit geval de mogelijkheid van de korte verbinding al of niet buiten beschouwing laat, doet hier niet ter zake. Bij de noordelijke overgang over de IJssel bij Terwolde kom men niet naar een andere kant dan richting Teuge. Hoge zandruggen naderen hier de rivier de IJssel vanaf Teuge. Een ring van ondoordringbaar moeras sloot een verbinding in noordelijke richting af. Dit moerasgebied zou men als volgt kunnen situeren, Tuilermark, de Hoeven, de Vecht, Nijbroek en het Veen.

Na de grote ontginningen in de 13e en 14e eeuw was hier pas de mogelijkheid geschapen voor een doorgang naar het noorden. Deze weg van het veer over de IJssel bij Terwolde liep via het Hunderen, Parkelaar en Wezeveld naar Teuge richting Apeldoorn. Vanaf Teuge kon men naar het noorden via de Zanden, De Geere en dan lange de rand van het Veluwe massief.

Voor de zuidelijke overgang bij Wilp geldt eigenlijk hetzelfde wel in die zin, dat de verbinding vanaf het Wilpse veer liep via Duistervoorde en de Hartelaar naar Teuge. Ten zuiden van deze weg had men weer ondoordringbare gebieden, namelijk de Mars, het Loenensebroek, het Loenenseveen en het Beekbergerwoud.

Dat de kerkelijke en wereldlijke oriëntatie van de gemeente Voorst op de Overijsselse oever gericht was en zeer lang gebleven is, is wel een bewijs, hoezeer het moeras in de Veluwe kom als een barrière gold.

De noordelijkste weg kan men niet alleen aanmerken als Hessenweg, naar tevens als verbinding tussen Utrecht en Overijssel. De zuidelijke Hessenweg boog bij Teuge af en kwam bij Terlet op de weg die van Arnhem af naar het noorden liep, richting Beekbergen, Apeldoorn en was een zuivere Gelderse weg en geen doorgaande route over de Veluwe zoals de Noordelijke.

Om nog even op de Bolkhorstweg terug te komen, het is geen Hessenweg, daar hij niet aan de kenmerkende eisen voldoet, die voor Hessenwegen gelden. De Bolkhorstweg zou in het verleden wel een al of niet belangrijke verbinding geweest kunnen zijn tussen de noordelijke en zuidelijke Hessenweg. Doch, of deze stelling juist is zal moeilijk bewijsbaar zijn. Als verbindingsweg voor intern verkeer zal het van weinig belang zijn geweest, gezien de geringe bevolkingsdichtheid.

In 1650 was het aantal bewoonde huizen in de gemeente Voorst slechts 413, waarvan «er dan de helft in Wilp en Voorst. Nijbroek met zijn 73 bewoonde huizen is hier niet bij inbegrepen. Het aantal inwoners ging de 3000 niet te boven.

J. Lubberts

Bronnen:

Bijdr. Med. Gelre

Archief Gem. Deventer

Tijdschrift Aardrijkskundig genootschap

Polderdistrict Veluwe

Welvaart in Wording

MOLEN DE OOIEVAAR TE TERWOLDE.

Deze molen werd gebouwd in 1896 op de plaats van zijn voorganger een achtkante grondzeiler (een molen zonder stelling, die dus vanaf de grond gekruid werd) die in 1892 of 1893 is verbrand.

Dit was hetzelfde type molen als die in Wenum nog staat, alleen iets breder. De Ooievaar werd herbouwd als een achtkante rietgedekte stellingmolen, door de familie Dieperink en werd uitgerust met twee koppels stenen, waarvan er 25 jaar later 1 koppel verdween. De onderbouw was van steen, de vlucht 23 meter en de hoogte 33 meter.

De heer Dieperink was een erg rijke man, die vroeg met pensioen ging en de hele boel heeft opgemaakt.

In 1933 werd er een voorhuis bijgebouwd met een maalderij, bakkerij en boerderij. Tussen 1943 en 1952 werd de molen door de toenmalige eigenaar Joh. Vorderman (die eigenaar was van 1948 - 1970) en de vorige eigenaar de heer Dieperink op eigen kracht gerestaureerd.

De molen was voorzien van ten Have remkleppen en gold als de mooiste molen van Gelderland. Tussen 1955 en 1960 is er een elektrische hamermolen in gekomen en nog later een menger en een koekenbreker om lijnkoeken te breken.

De fatale dag viel op 6 april 1973, de molen werd totaal door brand verwoest. Op de muur van het voorhuis is nog te zien waar het wiekenkruis terecht is gekomen. De heer Vorderman bezit een fotoserie waar de brand van het begin tot het einde is te volgen. Deze foto's werden gemaakt door een juist passerende fotograaf.

Er bestaan plannen tot herbouw van de molen met de onderdelen van de molen van Kreeftenberg te Deventer, die moest verdwijnen. De stukken van deze molen liggen overal verspreid. In Terwolde is een inzamelingsactie gehouden voor de herbouw, maar of het ooit nog eens zover komt is nog de vraag.

In Terwolde stonden nog twee molens die nog niet zo lang geleden verdwenen zijn. Dit zijn de molen van Siebelink aan de kant van de Shcerpenhof, die in 1952 werd afgebroken en de molen aan de Gehre, richting Nijbroek, waarvan de resten in 1963 werden afgebroken.

De laatste eigenaar van deze molen was de heer Schrijver, Deze molen werd in 1328 als water- en korenmolen reeds genoemd. In 1605 als grondzeiler uit Holland gekomen en in 1607 in gebruik genomen en heette de Volharding. Over deze twee molens zal ik proberen nog wat gegevens te achterhalen, zodat U tezijnertijd in Kronyck hierover meer kunt lezen.

De eerste molen in Terwolde, niet de molen van Siebelink, want die is veel ouder, de Ooievaar is gebouwd in 1853. Toen kreeg namelijk A. Ledeboer uit Brummen toestemming om hier een molen te bouwen en later ook een bakkerij. Bron: de heer Vorderman, Wijkseweg 7 te Terwolde, (Lammert van Beek)

GEHOORD EN VERDER VERTELD.

Het is achterin de middag op 4 januari 1884, wanneer Gait Kluut met paard en wagen op de terugweg is van Emst naar Nijbroek. Hij heeft een vracht bieten weggebracht en sjokt nu naast de wagen voort. De pet diep over de oren getrokken, het hoofd voorovergebogen en een jutezak over de schouders geslagen. Het is guur weer, een koude vochtige wind waait uit het noordwesten en hier op de vlakke blaast hij extra hard. Ondanks dat hij naast het paard uit de wind loopt, heeft hij het nog koud. Voor de zoveelste maal stopt hij om even achter een boom te gaan staan, kou op de blaas, denkt hij. Na een klap met de hand op het achterste van het paard sjokken ze verder. Ze zijn beide vermoeid, het is een lange dag geweest, vanaf zes uur zijn ze al op pad. Eerst een paar vracht veekoeken in Deventer gehaald, daarna brede hoepels op de wielen laten leggen, vanwege de slechte wegen. Zijn gedachten zweven naar huis. In de verte hoort hij een torenklok slaan, half vier. Het zal donker zijn als hij thuis is, het begint nu al donker te worden.

Gait klimt op de wagen, pakt een appel uit de voerkist en gaat weer naast de wagen lopen. Wanneer hij de appel half op heeft geeft hij de andere helft aan het paard. Hij klopt het paard op de nek en spoort hem nog eens aan met een paar vloeken. Dan dwalen zijn gedachten weer af. Zo gauw ze terug zijn zal hij de wagen binnen zetten, het paard verzorgen, de baas en zijn vrouw gedag zeggen en dan naar huis.

Zijn vrouw zal dan het melken al klaar hebben en ook het vee gevoederd. Voor hij vanmorgen wegging heeft hij al bisten gesneden, is het voor de vrouw wat lichter. Ze hebben dit jaar goed geboerd. De pink is melk geworden, geeft goed en leverde een vaarskalf op. De koe is ook melk geworden en bracht ook al een vaarskalf ter wereld. Dit kalf zullen ze nog een poosje aanhouden, tot het voorjaar. Hst vaarskalf van de pink is verkocht aan Donnerholt voor dertien en een halve gulden. Daarover valt niet te klagen, want de veekopers lopen op het ogenblik niet zo druk.

De markten zijn net als die feestdagen twee weken geschorst en de invoer van vee in Pruisen is gesloten. Als ze zo goed blijven geven kan er wekelijks 16 à 18 pond boter naar de markt. De noteboom heeft ook goed wat opgebracht. Ze zijn verkocht voor 24 cent het honderd, niet gek. Hij schrikt uit zijn gemeimer op, wanneer een reiger uit de sloot opvliegt. Hij kijkt op en ziet dat ze de Leugenbrugge al dicht genaderd zijn.

Het weer wordt nog guurder en handenwrijvend loopt hij naast de wagen, geeft het paard nog eens een tik en maant met een vloek tot wat meer spoed. Als hij op de Leugenbrugge is zal hij even aanleggen voor een borrel, om warm te worden. Met die gedachte wordt het paard nog eens aangespoord, maar die doet geen stap vlugger Wanneer hij op de Leugenbrugge aanhoudt slaat de damp van het paard. Het paard wordt uit de wind gezet, krijgt een deken over en een hand vol haver. Gait stapt vlug naar binnen. Hier is het lekker warm. De waardin en Willem de petroleumboer staan druk pratend bij de tapkast tegenover de roodgloeiende kachel.

Zich warmend aan de kachel wordt om een borrel gevraagd, dat zal hem goed doen en de kou uit zijn stijve botten jagen. Met de borrel komt een stort- vloed van woorden van de waardin, ze breekt er haar tong bijna over.

Heb je het al gehoord, Jan van Zuuk heeft hier met nieuwjaar een jongetje door de arm geschoten en helemaal verbrijzeld. Jan van Zuuk zegt hij, zich niet zo gauw herinneren wie dat is. Ja, komt de waardin, die ken je wel,

Jan van Zuuk, hij woont bij Berend Schokkenkamp en is daar voor grote en middelknecht, hij wordt ook wel Jan met het neksien genoemd, hij heeft het hoofd zo'n beetje scheef staan, anders een trouwe knecht.

Bij Gerrit Beumer ia het gebeurd. Het jongetje was zes jaar en zijn rechter arm is helemaal verbrijzeld door een pistoolschot. Die man is een broer van Derkjan Vosselman zijn vrouw, van de Tol en het kind zijn moeder is een zus van Evert van den Burg, die bij dokter de Kruiff op de hof te Rijssen ge- diendt heeft. Die knecht, zeggen ze, is net of hij verwezen is, hij gaat elke avond naar dat kind kijken. Met de bestelling van nog een jonge komt een eind aan de woordenstroom van de waardin.

Vlug slaat hij de borrel achterover, legt twee stuivers op de tapkast en met een luid ajuu, stapt hij naar buiten, de koud weer in. Wanneer hij paard en wagen de weg opgedraaid heeft en weer in zijn gewone tred komt, vliegen de nieuwtjes nog eens door zijn hoofd, die hij vandaag gehoord heeft. Vanmorgen in Deventer hoorde hij dat in Diepenveen zich iemand door de hand geschoten had en in Emst wisten ze hem te vertellen dat in Twello iemand zich de vingers afgeschoten had. Als hij vanavond voor het vuur zit met een kop koffie aal hij het zijn vrouw vertellen. Zo is hij al met zijn gedachten thuis, terwijl hij nog een heel eind te gaan heeft.

Dorpsverhalen.

J. Lubberts

ZO MAAR WAT GEDACHTEN OVER NAMEN (vervolg)

In de geschiedenis van de naamgeving kan men zien dat hier ook van mode sprake is. Bepaalde gebruiken gaan uit van een kleine, invloedrijke kring, verbreiden zich over het volk en zijn ze in alle lagen doorgedrongen, dan heerst bij de hogere klasse al weer een andere mode. Zo kunnen wij bij het overnemen van namen uit ridderromans, b.v. Tristan, Parsifal, Lancelot uit de Middeleeuwen, in zijn oorsprong ook zien als een uiting van een streven om te doen blijken dat men van de literatuur van zijn tijd op de hoogte was. Later treffen wij deze namen aan in kringen, waar men die romans waarschijnlijk niet gekend zal hebben of in de vorm van volksboeken of prenten tenslotte waren doorgedrongen.

In de tijd van het humanisme was er een kleine groep van personen, die zeer weidse namen uit de klassieke oudheid dragen. En gedurende het classicisme komen de Franse voornamen in de mode en de gewoonte om meer dan één voornaam te dragen.

Voor de moderne tijd is typerend het volgende gedichtje van Charivarius (pseudoniem van de letterkundige Nolst Trinité):

De tijd van Klara, Bettekoo, van Annemie en Aagje
Is land voorbij. We volgen nu het voorbeeld van het Haagje,
Zo'n naampie op een y-tje klinkt zo fijntjes, zo coquetjes,
Marie, Christien, Jacoba, Mina is niet netjes.
We zeggen liever Mary, Tini, Cobi, Annie, Mini
En Kitty, Nelly, Wimmie, Florry, Lotti, Stini.
En Jet is veel te bugerlijk, fatsoenlijker is Jetty
En Maggy, Tilly, Fanny, Lili, Lizzy, Bettie, Corrie,
En Bini, Dini, Nettie, Susie, Mini, Dorry.
Een jongen heet geen Hein, maar Harry, Jan is plat, zeg Johnny.
En Willem, dat moet Willy zijn en Toon natuurlijk Tonny.
Dan noem' we Wijnand Wijnie hoor: een iet-je hebben zal ie!
Wat moet' we dan met Albert doen? Wel, noem de lummel Ally!
Ook Eduard is veel te flink en Frits en Ferdinand,
Die worden dus tot Eddy, Freddy, Ferry-dear ontmand.
En Gijs wordt Bertie, Bonnie staat voor drommels ja, hoe heet die.
Gelukkig nog dat Piet voorlopig Piet is en niet Pietie.
Al wat uit Engeland komt is chic. Ja, juist maar je vergeet
dat daar de wasvrouw Mary en het viswif Kitty heet.

Overigens is de standing van voornamen nogal eens aan schommelingen onderhevig geweest. In Nederlandse oren klinkt Joan heel vat, in het moderne Engels misschien ook, maar in Shakeaspaere's tijd was het typisch een naar

voor een keukenmeisje.

Het woord griet als algemene benaming voor een leuk meisje (een leuke griet) vinden we al bij Vader Cats. Het komt van Margaretha en deze naam betekent parel. In het Grieks is parel margaron. Dit woord zit ook in ons margarine.

In het algemeen kunnen alle Nederlandse familienamen verdeeld worden in 4 groepen en wel:

1. de patronymica of wel vadersnamen.
2. aardrijkskundige namen, huisnamen en namen ontleend aan uithangborden en gevelstenen.
3. beroepsnamen
4. namen, ontleend aan lichamelijke en geestelijke eigenschappen.

De patronymica of vadersnamen zijn de oudste van onze geslachtsnamen. Het veelvuldig gebruik van deze namen is begrijpelijk. Niets ligt meer voor de hand dat een zoon, vooral wanneer hij tot een aanzienlijk geslacht behoort, de verwantschap met zijn vader in zijn naam doet uitkomen. En in een beperkte gemeenschap van mensen, die elkaar allen van naam kennen, is niets eenvoudiger om een kind aan te duiden dan hem te noemen met de naam van zijn vader, eventueel van zijn moeder, indien deze om de een of andere reden meer bekend is dan haar zoon.

U heeft allen waarschijnlijk wel eens gehoord, van J.P. Sweelinck, de beroemde organist en componist. De J.P. Sweelinckstraat in Deventer is naar hem genoemd. Hij leefde van 1562 tot 1621. Deze Sweelinck dan moet zijn naam niet van zijn vader, maar van zijn moeder overgenomen hebben. Want omstreeks 1551 was een zekere Swibbert van Keizersweerd vicaris van het St. Paulusaltaar in de Deventer Kapittelkerk en organist in de Grote Kerk. Deze Swibbert van Keizersweerd had 3 natuurlijke zoons, n.l. Peter Gerrit en Jasper Swibberts. Peter Swibberts trouwde met een dochter van de Deventer barbier en stadschirurgijn Mr. Johan Sweelinck. Uit dit huwelijk werd o.a. een zoon geboren, de latere musicus. Toen destijds de reactie tegen het celiabaat gaandeweg scherper werd, is de mogelijkheid niet uitgesloten dat het nageslacht van Swibbert zich over zijn onwettige afkomst wat is gaan schamen en dat J.P. Swibberts de naam overgenomen heeft van de familie van moeders zijde, Sweelinck, want zijn grootvader, de dokter was een man van faam in Deventer. Van de naam Swibbert zijn ook afgeleid de namen Suitbert, Suidbertus, Switbertus en Swebert, ja, zelfs Swieber, de held uit een vroegere t.v. serie van de NCRV. Deze namen betekenen alle: schitterend door sterkte van lichaam of van geest.

Een andere familienaam die van een vrouwenvoornaam afstamt is Mablesone. Deze naam komt in Zeeland nog voor. Mabe komt van de vrouwnaam Amabilis en betekent liefelijk of beminnelijk.

In het algemeen kunnen wij dus zeggen dat vadersnamen namen zijn zoals Jansen, Pietersen, Gerritsen, Jans, Peters, Gerrits, enz.

Dan zijn er ook nog namen die de afstamming aanduiden met het achtervoegsel ing, ink en inga, resp. de Frankische, Saksische en Friese aanduidingen, b.v. Abbing, Beerding, Bruning, Bussink, Goslinga, enz. Oorspronkelijk zal dit achtervoegsel uitsluitend achter persoonsnamen zijn geplaatst; later zien wij het ook achter beroepsnamen of achter bijnamen, die een eigenschap aanduiden. Het achtervoegsel kan ook de bewoning van een boerderij aanduiden, Heette deze boerderij b.v. Het Hassink, dan heette de bewoner ook zo.

Het aantal vadersnamen is veel en veel groter dan men zou denken. In de loop der tijden zijn n.l. talrijke voornamen geheel of nagenoeg geheel in inbruik geraakt en alleen in enkele familienamen of plaatsnamen bewaard gebleven.

Zo b.v. de familienaam Voeten. Dan zijn voorts vele bekende en gebruikelijke voornamen in familienamen tot onherkenbaar wordens toe verbasterd.

Ook zijn er veel familienamen die een Griekse of Latijnse uitgang hebben.

Vooraf in Friesland stelden in de eerste eeuwen na de Hervorming vele intellectuelen, met name predikanten, er prijs op hun namen een geleerd aandoende klank te geven. Zo noemde de bekende Hugo de Groot zich Hugo Grotius. Anderen vertaalden hun naam in het Latijn, b.v. Jan de Bakker noemde zich Johannes Pistorius, Smit werd Faber en Snijder Sartorius. En dan was er een heel groot Nederlander. Hij was een groot geleerde en is wereldberoemd geworden. Hij heette Gerrit Gerritszn. Ook hij wilde zijn naam overzetten in het Grieks en in het Latijn want in deze talen was hij zeer goed thuis, beter althans dan in zijn moedertaal. Gerrit wist hij, was een vorm van Geeraart, maar verder ging zijn kennis niet. Het kon, dacht hij, verband houden met begeren en dus vertaalde hij dit begrip maar in het Latijn en, voor alle zekerheid, ook nog maar eens in het Grieks. Hij stelde dus deze dubbele begeerte in de plaats voor het oorspronkelijke dubbele Gerrit, zodat de naam van deze geleerde thans voortleeft als Desiderius Erasmus.

Dan zijn er ook nog familienamen met de Griekse uitgang ides, b. v, Menso-nides (van Monso) en Hajonides (van Hajo). De Latijnse uitgangen zijn echter veel talrijker, b.v. Arntzenius (van Arnt), Fledderus (van de plaatsnaam Vledder), Gronovius (van Gronau) en Tilanus (van Tiel).

Ik noemde onder groep 2. de aardrijkskundige namen, de huisnamen en namen, ontleend aan uithangborden en gevelstenen.

Hieraan zijn ook veel, zeer veel namen ontleend. Het ligt immers voor de hand dat iemand, die uit de vreemde zich metterwoon ergens vestige, in zijn nieuwe woonplaats werd aangeduid naar de plaats van herkomst. Toen Thomas Hamerken zijn geboortedorp Kempen verliet, heette hij in het vervolg Thomas van Kempen en thans is hij beter bekend als Thomas à Kempis. De meest gebruikelijke vorm is die van de plaats-, streek- en landnaam, voorafgegaan door het voorzetsel van, zoals van Dantzig, van Rossum, van Suchtelen, van Keulen, van Deventer. Deventer betekent zeer waarschijnlijk "Dode Boom". Bij een aantal van deze namen is het woordje van weggevallen en zien wij namen als Hoogeveen, Nijbroek (het nieuwe broek en broek betekent laag gelegen land) en Diepenveen. Ook aan Duitse plaatsnamen zijn veel familienamen ontleend zoals Bijleveld, Dresden, Geelkerken, Holtrop en Kranenburg.

In het Fries zijn door middel van de uitgangen a en stra van een aantal plaatsnamen familienamen afgeleid, b.v. Troelstra (van de buurtschap Ter Oele) en Holwerda (van Holwerd). Ook zijn plaatsnamen bewaard gebleven in familienamen die nu niet meer bestaan zoals Reimerswaal, een in de 17e eeuw verdronken stad op Zuid-Beveland.

Voorts kunnen wij aan de aardrijkskundige familienamen zien waar vandaan de mensen oorspronkelijk gekomen zijn. Zo leren wij dan dat vanouds zich vele Duitsers in ons land gevestigd hebben uit de aan Nederland grenzende streken als het Rijnland, Westfalen en Oost-Friesland. Talrijk zijn de namen als van Aken, van Keulen, van Gogh, van Lennep, van Meurs, van Viersen, van Wezel, van Zanten en alle uit het Rijnland afkomstig. Verder uit Westfalen van Munster, van Bekkum, van Loon en van Koetsveld, terwijl de families van Embden, van Geuns en van Goens uit Oost-Friesland afkomstig zijn. Ook uit Vlaanderen zijn destijds veel personen naar Nederland gegaan, b.v. van Lier en van Gent. Natuurlijk hebben deze plaatsnamen ook weer een betekenis. Eén voorbeeld wil ik noemen, n.l. de familienaam van Zanten. Zanten is de Nederlandse schrijfwijze van Xanten, een plaats in het Rijnland. De naam Xanten moet afkomstig zijn van Ad Sanctos = Bij de Heiligen. Het lijkt aannemelijk dat al vroeg in de Romeinse legioenen christensoldaten daar naar toe zijn gekomen. De legende spreekt zelfs van 360 belijders in het legioen te Xanten en aldaar om hun geloof zijn gemarteld en gedood. In een R.K. kerk te Xanten liggen de beenderen in een glazen kast te kijk. In de kerk moet u een trap afgaan en dan komt men onder in de kerk. Maar veel beenderen liggen er niet. Ik heb het zelf gezien. Maar, (tuesen haakjes) een dachtochtje naar Xanten is beslist de moeite waard. Vooral de Romeinse legerplaats, die weer geres- taureerd wordt.

Veel familienamen zijn in verband te brengen met aardrijkskundige ligging, b.v. van de Belt en van de Bilt (heuvel), ter Braak (braakland maar ook doorbraak van een dijk), van der Haar of Haarman (haar is een met kreupelhout begroeide hoogte), evenals ter Horst, Horst of Horstman, ten Kate of Kotkamp, een kate is een kleine boerderij. De naam Kater is hiervan ook afkomstig. Dan de namen ter Voorde en Voortman. Een voorde is een doorwaadbare plaats in een rivier of beek. Verder de namen de Waard en de Weerd, van de uiterwaarden langs de IJssel, maar de Weerd kan ook dialect zijn voor waard als herbergier. Dan nog te Winkel en Winkelman. Winkel heeft hier de betekenis van hoek.

Tot deze 2e groep reken ik ook de namen die hun oorsprong te danken hebben aan uithangborden en gevelstenen. Zo had de zeepzieder Antonis Willemsz. Bontekoe op het einde van de 16e eeuw zijn zeepziederij In de Bonte Koe op de Zeedijk in Amsterdam. En op deze manier zijn ook namen als van der Leeuw, van der Starre, van der Ploeg, Fortuin, de Liefde, Geluk en Vreede ontstaan. Veel uithangborden of gevelstenen vertoonden vaak ook een dier en zo ontstonden namen als Otter, Mol, de Leeuw, Koekoek en de Bie (=bij).

Verschillende huizen of uithangborden droegen de naam van een plant of boom, bloem of vrucht. Hieraan herinneren nog namen zoals Tulp, Noteboom (denk hier b.v. aan het voormalige café de Noteboom aan de dijk naar Terwolde), de Roos en Pijnappel.

Tot de 3e groep behoren beroepsnamen en die namen die ontleend zijn aan ambten, bedrijven en handwerken. In de 14e eeuw vinden wij al namen zoals Johan de Pieper (=pijper), Gelric de Hoyer, Willam de Leyendekker, Albert de smyd en Jan die scrivere.

Aan wereldlijke waardigheden, enz., zijn ontleend namen zoals Taalman (=advocaat), Gildemeester, de Klerk, Meester en Koetsier; aan kerkelijke Bisschop, Priester, Pater, Koster en de Munnik (=monnik). Denk hier b.v. aan de Munnikenweg in Nijbroek. Aan het kriegsleven de namen Krijgsman, de Ruyter, Maarschalk, Kapitein, Vaandrager, Ritmeester en Bosgieter (=busschieter, kanonnier).

Aan beroepen herinneren o.a. Jager, Visscher, Varkevisser (=iemand die vist op bruinvissen), Meier (o.a. pachter), Timmerman, Ankersmit, Amit, Bussemaker (=geschutgieter), Kuitebrouwer (kuit was een bepaald soort bier), Snijder (haarsnijder of kleermaker), de Schepper (een Vlaamse vorm van kleermaker, de Saksische is Schröder of Schräder), Campschreur (= de kleermaker uit de "Camp", van het dorp, dus dorpskleermaker), Sadelaar (=zadelmaker) en Corduener. Corduaan is leer uit Cordova in Spanje, dus bewerker van dit leer.

Tot de 4e groep behoren die namen die ontleend zijn aan lichamelijke en geestelijke eigenschappen. In de middeleeuwse stadsrekeningen en andere bronnen voor de betekenis van de Middeleeuwen vinden wij herhaaldelijk namen als Herman Platvoet, Willem Treurniet (in Deventer is de Treurnietsgang naast de HEMA), Willem Roothoofd, Rijckaard de Grijze en Willem Suermong. Waarschijnlijk zijn deze al ten dele geslachtsnamen geweest, maar het toch in elk geval gemakkelijk konden worden. Aan deze wijze van naamgeving ontstonden de namen de Groot, de Kleine, de Lange, de Jong, de Wit, de Bruin, Zwart, enz.

Geestelijke eigenschappen deden ontstaan namen als de Goede, Kloek, Vroom, Lighthart en Oremus. Deze laatste naam is ontleend aan het Onze Vader. Ook de naam Schimmelpenninck behoort tot deze groep. De stamvader was klaarblijkelijk een zuinig aan, die zijn geld liever liet beschimmelen dan dat bij het uitgaf. En Vondel schreef:

Zoo willen wij, uw wettige erven,
Ons troosten met uw rijke tas.
Met potgeld, renten, kustingbrieven
En schimmelpenningh, lang vergaard,

De naam Schimmelpenninck komt in Duitsland ook voor als Schimmelpfeng en wordt daar ook op de zelfde manier verklaard als hier. Ook dit soort namen is al oud, wij vinden ia de Deventer Cameraarsrekeningen in de 13e eeuw al namen als Gheryt Dapper en Willam de Vrode (=vroed, wijs).

En hiermede ben ik dan gekomen aan mijn kort (!) overzicht over namen. Ja, inderdaad een kort overzicht want bibliotheken en tijdschriften in binnen- en buitenland zijn volgeschreven over naamkunde.

Mocht u nog op- of aanmerkingen hebben over de inhoud van dit artikel, wilt u deze dan zenden aan de redactie van dit blad?

Deventer.

A.J. de Weerd

